

Нове дослідження письменства українського зарубіжжя

(Слоньовська О. Слід невлвовимого Протея: Міф України в літературі української діаспори 20-х – 50-х років ХХ століття: Монографія.- Івано-Франківськ: Плай; Коломия: Вік, 2007.- Вид. друге.- 688 с.)

*Бог невмирущий, Протей із Єгипту...
Вигляду всяких істот, що по лону земному плазують,
Він прибиратиме, в воду обернеться й племінь пекучий...
(Гомер, «Одіссея»)*

Письменство української діаспори, що в радянські часи або замовчувалось, або ж усіяко таврувалось у зв'язку з принагідними згадками, нині – в часи незалежності – стало об'єктом пильної уваги з боку материкового літературознавства. Сьогодні важко уявити національний літературний процес ХХ століття без таких постатей, як Євген Маланюк, Олег Ольжич, Олена Теліга, Іван Багряний, Улас Самчук, Василь Барка, які разом з їхніми доробками старанно викреслювались літописцями радянської доби з книги пам'яті нашого народу. Саме творчість цих першорядних митців діаспори, що в наші дні вважаються окрасою української культури та оберегами нашої духовності, й стала об'єктом дослідження в рецензованій монографії.

Ольга Володимирівна Слоньовська, ще двадцять літ тому прийнята до Спілки письменників України, широко znana як поетка (збірки «Гілочка глоду», «Гердани», «Соната для коханого», «Джоконда») та методист (автор або співавтор підручників з «Української літератури» для 5-7 класів, букваря «Хрещатий барвінок, посібників з коспектами уроків з української літератури для 9-11 класів). Її літературознавча праця «Слід невлвовимого Протея» – це значний крок у справі осмислення художніх світів діаспорних митців. І цей крок здійснюється через розробку проблеми функціонування в їх текстах міфу України.

У «Вступі» до своєї праці, відштовхуючись від думки автора книги «Паралельна міфологія» Дж.Бірлайна, що міф є ниткою, яка зшиває воедино минуле, теперішнє і майбутнє [С.5], дослідниця наголошує, що це складова частина нашого підсвідомого, яка одвіку регулює наше буття – «допомагає як окремим людям, так і цілим націям гідно й адекватно пристосуватися до свого оточення в світі» [С.5]. Про багатозначність і багатогранність поняття міфу свідчать наведені О.Слоньовською судження, дифініції, спостереження й зауваги численних філософів, психоаналітиків, етнографів, фольклористів, антропологів, лінгвістів, літературознавців різних часів і народів. Відтак дослідниця відзначає примхливість міфу («упридул підпускає до себе, а препаруватися не дається»), його «вислизання» від остаточного визначення [С.24]. Звідси й пояснення назви книги: «Античний бог Протей був невлловимий насамперед з причини здатності до постійних метаморфоз; зловити його було особливо, зате втримати – неможливо; єдине, що залишалось мисливцеві за Протеєм – чіткі відбитки слідів, які, втім, могли належати кому завгодно з представників існуючої на Землі фауни» [С.24].

У першому розділі монографії, котрий має назву з античним відтінком «Поезія – Медея, що вбиває дітей своїх», особливу увагу привертає спроба О.Слоньовської розглянути ліричну драму І.Франка «Зів'яле листя» та його ж поему «Похорон», виходячи з метафізичних мандрів співцевої душі та її конфлікту з Силами Провидіння й Силами Зла. Під цим же кутом зору авторка осягає доробок Тодося Осьмачки як митця, «якому випали й дороги, й манівці».

Як відзначає дослідниця, «подорож через психічну історію людства має своєю метою відновлення цілісності людини з допомогою пробудження пам'яті крові» [С.75]. Отаке повернення до глибин, «спуск до Матерів» убачає О.Слоньовська в повісті О.Турянського «Поza межами болю», герой якої «рятується від божевілля (смерті психічної) і фізичної смерті з причини крайнього тілесного виснаження не завдяки випадковості, кращому здоров'ю чи більшій витривалості, порівняно зі своїми товаришами по нещастю, а лише тому, що час від часу перед ним з'являється містична жінка з дитиною» [С.75]. Дослідниця наголошує: «Твір автобіографічний, написаний за реальними подіями, а проте шокуєчий

читача якимось чистої води міфічним підтекстом. Від твору віє неземним крижаним протягом, що пронизує всі сторінки тексту. Здається, людина в цьому творі зустрічається з чимось таким, що не має назви і що востократ сильніше від неї» [С.75-76].

Другий розділ монографії «Україна в параметрах міфу» відкривається дослідженням проблеми Бога та божественного в міфі України на матеріалі творчості Т.Осьмачки, І.Багряного, У.Самчука, В.Барки. Авторка проводить паралелі з материковою літературою (М.Стельмах, О.Гончар, П.Загребельний), наголошуючи, що незалежно від різності світоглядів та літературних прямувань ці митці, розмежовані залізною завісою поміж Заходом та Сходом, пропонували в своїх мистецьких полотнах такі літературні типи або характери, з якими пов'язувались вузлові аспекти проблеми Бога та божественного – «свідомо чи підсвідомо відводили саме цим героям особливе місце й визначали особливу роль для втілення й реалізації чи не найголовнішого складника національного міфу – взаємовідносин людини з Богом і божественним в межах сакральної території Вітчизни, даної Творцем як відповідне підсоння (земна земля обітована) кожному народові за взірцем астрального прототипа національної держави» [С.260]. Астральну Україну Ольга Слоньовська вистежує в парадигмі кольористики міфу, залучаючи до розгляду тексти В.Стефаніка, У.Самчука, Т.Осьмачки й переконуючи, що «талановитий, а тим більше – геніальний художній твір стає вічним двигуном втілення Божого задуму через посередництво людей в реальне життя, й кожна астральна (небесна), метафізична держава з часом має всі шанси стати реальною процвітаючою і прекрасною державою на Земній кулі» [С.297]. Анатомію української національної ідеї висвітлює дослідниця на прикладі повісті І.Багряного «Огненне коло», присвяченої долі дивізії «СС-Галичина», з трагічного фіналу якої письменник виводить повчальний висновок – «найважливіше метафізичне знання: розуміння, що Україна можлива тільки як соборна держава, що жоден окупант не є і ніколи не буде зацікавлений в розбудові не лише Української державності, а й навіть національної армії, оскільки національна армія – це вже ознака держави» [С.329]. Проблему морально-етичного вибору людини в умовах бездержавності її нації розробляє О.Слоньовська на матеріалі романів «Сад Гетсиманський» та «Людина біжить над прірвою» І.Багряного, герої яких виступають в іпостасях Фауста й Мефістофеля.

Третій розділ монографії – «Домен держави майбутнього» – розпочато з дослідження міфічного мотиву втечі та митарства, означеного ще в Гомерових «Іліаді» та «Одіссейі», Вергілієвій «Енеїді» та ін., з акцентуванням на людських можливостях щодо подолання часопростору та випробуванні героїв на фізичну й духовну міць метафізичним Чимось. До контексту дослідниця залучає як твори античності, так і літературні зразки ХІХ-ХХ ст. («Земля» О.Кобилянської і «Старий і море» Е.Хемінгуея, «Поза межами болю» О.Турянського та «Любов до життя» і «Смок і Куций» Д.Лондона, «Воля до життя» О.Довженка і «Рябий Пес біжить краєм моря» Ч.Айтматова, «Орда» Р.Іванчука та «Юлія, або Запрошення до самовбивства» П.Загребельного й ін.). Особливу увагу звернено на романістику І.Багряного («Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою»), які виділяються за силою вияву людської волі. Авторка наголошує, що в подібних творах на рівні міфу «програмується ідея соборної й незалежної України і національно свідомих громадян, які, покладаючись на Бога й ні на мить не заперечуючи його опіки й волі, водночас мають мужність особисто протистояти й інфернальним силам, які зазіхають на духовність народу, і земному злу поневолення нації окупантами» [С.403]. Домен української нації, моралі та мистецтва Ольга Слоньовська репрезентує на основі текстів У.Самчука («Марія», «Волинь», «На твердій землі»), І.Багряного («Маруся Богуславка»), В.Барки («Рай», «Спокутник і ключі землі»), а також В.Підмогильного («Місто»), О.Гончара («Щоденники»), ведучи мову про довготривалу державну бездомність українців та метафізичну спонуку до них з боку Сил Провидіння повертати втрачене й відібране. Міфопоетична парадигма переваги окупованої нації над нацією-зайдою представлена авторкою на матеріалі публіцистики та літературної творчості Є.Маланюка, О.Ольжича, Ю.Липи, О.Довженка, О.Забужко та інших діаспорних і материкових митців. Найбільше місце в цих спостереженнях приділено повісті-вертепові Івана Багряного «Розгром», що пов'язано з раритетністю даного твору, опублікованого в зарубіжжі шість десятиліть тому

[1]. Саме цим пояснює О.Слоньовська наявність у розділі широких та розлогих цитат із цього тексту, бо ця річ «досі не видрукована в Україні й практично не досліджена» [С.497]. Хоча, коли не помиляємось, «Розгром» І.Багряного в 90-х роках якось друкувався на сторінках «Кур'єра Кривбасу». Принаймні сьогодні читач при бажанні вже може перечитати цей твір за видруками в Києві та Херсоні, здійсненими в 2006-2007 рр. [2, 3].

В останньому – четвертому розділі монографії – «Духовне і плотське в національному розумінні» авторка акцентує на еротичному началі прозового доробку Василя Стефаника й Леся Мартовича, Марка Черемшини і Тодося Осьмачки, В.Підмогильного й М.Хвильового, Б.Антоненка-Давидовича й О.Довженка, Д.Міщенко й В.Шевчука, М.Матіос і О.Забужко. При цьому проводяться паралелі з світовим письменством (Л.Толстой, М.Шолохов, Д.Джойс та ін.). Дослідниця вистежує міфологему амазонки в українській літературі й з'ясовує, що жінка «найчастіше платить за ілюзію тожсамості з чоловіком непомірно високою ціною власного зведеного нанівець життя» [С.642].

Монографія завершується аргументованими «Висновками», які аж ніяк не нав'язуються читачеві, а запрошують його до подальшої розумової співпраці й полеміки. О.Слоньовська доводить, що «народжений уявою і творчим генієм українських письменників ХХ століття позитивістський національний міф України став продовженням міфу незнищенності українського народу й здобуття ним державності та входження в когорту найпотужніших духовно народів світу. Тяглість і дивовижна смислова ідентичність багатьох міфопоетичних парадигм, міфологем і міфем однозначно доводять просторово-часову єдність і спадкоємно передавану з покоління в покоління національну ідею в усій новій українській літературі, від Шевченка до теперішнього часу [С.656-657].

Книга дослідниці з Прикарпаття обов'язково зацікавить і коло фахівців, і широкий читацький загал оригінальністю суджень, несподіваністю ракурсів у розгляді традиційних проблем, неабиякою ерудицією авторки. О.Слоньовська визнає: «Безперечно, наша наукова праця – лише одна з перших літературознавчих потуг такого виду аналізу, але тим, хто прийдуть після нас, буде легше бодай з тієї причини, що архетипна критика як методологія вже не сприйматиметься в штики й не викликатиме бурю псевдонаукового критиканства» [С.658]. Побажаймо ж високошановній авторці нових творчих здобутків і впевненого торування малодосліджених шляхів у царині літературознавства.

Література

1. Багряний І. Розгром: Повість-вертеп.- Б.м.: Прометей, 1948.- 125 с.
2. Багряний І. Розгром: Повість-вертеп // Багряний І. Вибрані твори: У 2 томах.- К.: Юніверс, 2006.- Т.2.- С.527-652.
3. Багряний І. Розгром: Повість-вертеп // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): Літ.-наук. зб.- Вип.3.- К.-Херсон: Просвіта, 2007.- С.116-167; Вип.4.- К.-Херсон: Просвіта, 2007.- С.131-181.

Немченко І.В. Нове дослідження письменства українського зарубіжжя (О.Слоньовська «Слідами невловимого Протея») / Рец. / Іван Немченко // Вісник Таврійської фундації (ОВУД). – Випуск 6. – К.-Херсон: Просвіта, 2009. - С.298-303.